

**Pr. lect. univ. dr. Ion Banari,
Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie
„Nicolae Testemițanu“, Catedra de Filosofie și Bioetică,
Chișinău, Republica Moldova**

CHIPUL MORAL AL MITROPOLITULUI ANTIM IVIREANUL, RELEVAT ÎN „DIDAHIILE“ SALE

***Abstract:** Highlighting human becoming forged in the past is a valuable historical fact offering to the present roots, unity and continuity. It appears as a natural necessity, a pedagogical instrument in formation of the new generations. The eclipse of the past by locking historical documents in libraries, archives and their accessibility only to some people, could lead to forgetfulness, ignorance about who we were, who we are and what we must become as individuals and as a nation. Research and reporting of the past related to the personalities who created it increases the possibility of completing temporality with eternity, to the awareness that what we have achieved so far is a manifestation of the sacrificial love of some people, who obeyed God's will to regain divine paternity by service and dedication to the others.*

***Keywords:** morality, wisdom, modesty, humbleness, courage, upright, teaching.*

Reliefarea unei deveniri umane făurite în trecutul neamului reprezintă un fapt istoric prețios, ce oferă prezentului rădăcini, unitate și continuitate. Aceasta apare ca o necesitate firească, un instrumentar pedagogic în constituirea noii generații. Eclipsarea trecutului prin închiderea unor documente istorice în biblioteci, arhive, accesibile doar pentru unii, ar putea conduce la uitare, la neștiință: cine am fost, cine suntem și ce trebuie să devenim ca persoane și ca neam. Cercetarea și istorisirea trecutului dependent de personalitățile care l-au creat înlesnește posibilitatea întregirii temporalității cu eternitatea, la conștientizarea faptului că ceea ce am obținut până în prezent este o manifestare a iubirii jertfelnice a unora, care au ascultat de voia lui

Dumnezeu pentru a redobândi paternitatea divină prin slujirea și dăruirea aproapelui.

Mișcați subiectiv de asemenea gânduri, ne asumăm delicata misiune de a schița aspecte ce ar caracteriza persoana Sfântului Antim Ivireanul. Expunerea aspiră din vremurile îndepărtate, la prezentarea lui Antim Ivireanul, care ne amintesc de originea sa georgiană și încercările vieții prin care a trebuit să treacă încă din anii tinereții. Datorită calităților sale intelectuale, duhovnicești și prin dibăcie obține înalte prețuiri de la cei ce-l înconjoară atât la Patriarhia Ecumenică, cât și în Țara Românească. Aici dăruiește neamului nostru o iubire jertfelnică și rodul măiestriei sale. Viața și activitatea unui om cum este Mitropolitul Antim este împlinită cu multe evenimente și diverse manifestări care i-au deschis porțile împărăției cerurilor, iar din creația sa cărturărească putem să cristalizăm chipul omului duhovnicesc, care și-a cunoscut firea sa dumnezeiască, devenind tipar viu pentru viitoarele generații.

Motivul de a creiona calitățile morale și duhovnicești ale Mitropolitului apare din dorința de a ilustra unitatea dintre cuvânt și modul de a fi al celui ce-l rostește. Expresia gândirii sale așternută pe hârtie mărturisește grija, efortul și frământarea trăită de autor față de nevoile credincioșilor, ale Bisericii și ale Țării. Conținutul și forma *Didahiilor*, precum și prodigioasa sa activitate prezintă anumite calități ale sfântului, pe care el însuși le redă fie prin negare la predică în fața credincioșilor „... mîntea mea turburată de norul neștiinței și mai vîrtos întunecată de socoteala dumnezeestilor și prealuminatelor ei daruri, îmi înfruntez și-mi ticăloșesc nevrednicia și neștiința învățaturii mele”¹ sau „... eu am fost mai și mai netrebnic decît toți, ...dară Dumnezeu n-au căutat la micșorarea și netrebnicia mea, ...n-au socotit prostia și neștiința mea, ci au căutat la bogăția și noianul bunătății sale și au acoperit de către oameni toate spurcăciunile și fărdelegile mele...”², fie prin atitudinile pe care le-a avut în anumite contexte din viața sa³.

Conținutul scrisorii sale adresate domnitorului Constantin Brâncoveanu relevă *înțelepciunea, chibzuința, priceperea și modestia mi-*

1. Antim Ivireanul, *Didahii*, Editura Litera Internațional, București-Chișinău, p. 20.

2. *Ibidem*, p. 10.

3. *Ibidem*, p. 216.

tropolitului. „Această scrisoare ce o închin întru înțeleapta socoteală măriei-tale, mă rog ca unui domn milostiv și iubitoriu de Hristos să o citești, când vei avea îndelete, cu blândețe, pentru dragostea... (= pre-ablândului Hristos) și cele scrise să le socotești toate cu amăruntul, cu judecată dreaptă, că le vei afla adevărate; și scoate den inima măriei-tale acel ghimp, că nu sunt (știe Domnul) precum mă socotești măriei-ta și precum... (= mă limbuțesc) împrotivnicii miei și am nădejde pre Dumnezeu ca să va descoperi dreptatea mea fără zăbavă; ... (= că eu întru nerăutatea mea am umblat, iar tu, Doamne, mă miluiște). Știu că vrăjmașii miei... (= cuvânt fără delege au pus asupra mea) înaintea făcătorului meu de bine, carele ești măriei-ta...“⁴.

Forma acestor adresări arată că sfântul trăiește pentru virtute, dreptate și adevăr, se manifestă ca un bărbat înțelept, le face pe toate cu știință și chibzuință, iubește binele și îi displace răul. Structura judecăților sale redă o profundă inteligență, mai ales când se referă la grija de cele ale vieții, punându-și în practică priceperea. Atunci când are parte de bunăstare, este modest și măsurat, iar în necazuri – răbdător, statornic, nu este plin de sine, nu se laudă, nu se trufește, ci viețuiește în smerenie și își aduce aminte în continuu că omul este pribeag și trecător pe pământ și cetatea lui se află în cer. Firescul acestor constatări le găsim și în cele douăsprezece puncte de îndreptare ale lui Antim adresate voievodului Brâncoveanu, iar pe cele mai pătrunzătoare le redăm: „1) De am viclenit pre măriei-ta, au casa măriei-tale, au am vreun gând rău să fac... să fiu eu supt legătura cea grea a afurisaniei... 2) ... am grăit... vreun cuvânt carele să nu fi fost pre plăcerea măriei-tale, l-am grăit din datorie ca un păstoriu sufletec, iar nu cu vicleșug, să te vatăm, au trupește au sufletește. 3) Eu aici, în țară, n-am venit de voia mea, nici de vreo sărăcie sau lipsă; nici mănăstirea Sneagovului o am luat-o cu de-a sila. 4) La episcopia Râmnicului puiu martor... (pe Dumnezeu, care cunoaște ascunzișurile inimii) că nici visul meu... (nu mi-am închipuit) să mă fac arhieru, cunoscându-mă pre mine mai păcătos și mai nevrednic decât toți oamenii pământului“⁵.

4. *Ibidem*, p. 216-217.

5. *Ibidem*, p. 217.

În cuprinsul predicilor ierarhului se remarcă chipul *smereniei, trezviei și mărinimiei* sale. Generațiile ulterioare îl descriu ca fiind un mare orator bisericesc al tuturor timpurilor, „un cărturar dăruit cu harul cuvântului. ...Închipuirile lui Antim umanizează sibilinicele texte biblice, însuflându-le viață, dramatism, și de atâtea ori, poezie adevărată”⁶. George Călinescu scria: „Predicile lui Antim spre deosebire de vechile cazanii varlaamiene, au „idei”, firește, împrumutate, dar cu mare îndemânare propuse unor ascultători neobișnuiți cu speculațiile teologice și cu transcendentalitățile”, ... (autorul) are darul întoarcerii brusce spre ascultătorul din biserică cu o retorică încărcată de sevele vorbirii zilnice, și pe temeiul de un bun-simț curent, ducând la un soi de portrete morale”⁷. Cuvântările lui redau din abundență atenția mitropolitului la pericolul slavei deșarte și parcă ar vrea să-și spună că mai are de crescut intelectual și duhovnicește, pentru a nu-și pierde vrednicia cerească. Aproape în fiecare predică exclamă diferite raționamente morale care au același sens și mărturisesc ipostaza smereniei sale: „A povesti lucruri minunate, iaste dată oamenilor celor învățați. A îndulci cu vorba auzurile ascultătorilor, iaste dată ritorilor. A descoperi taine mari și preste fire, iaste dată celor ce sunt desăvârșit întru bunătăți. Iar în mine, neaflându-se nici unele de acestia, nu va putea nimeni să auză nimic de folos. Drept aceia, cu multă jălanie îmi ticăloșesc nevrednicia și-m caut și fără de voia mea a tăcea, iar apoi cunoscându-mi datoria ce am și temându-mă ca să nu caz în osânda slugii cei viclene, cu cuviință iaste, după putință, să povestesc de-a pururi lucrurile Domnului, căruia mă și rog, cu multă umilință, să-m dezlege gângăviia limbii și să-m lumineze mintea, ca să poci zice puține cuvinte întru slava lui cea negrăită”⁸. Sau în *Cazania la Sfinții Apostoli Petru și Pavel* accentuează: „Atâta sunt de slăvite faptele lor, cât covârșesc tot cuvântul și fac fără de graiu toată mintea spre lauda lor și spre cinstea pomenirii lor. Deci nu mă pricep ce voi

6. Doina Curticăpeanu, *Antim Ivireanul*, în „Scriitori români”, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978, p. 84.

7. George Călinescu, *Istoria literaturii române*, Editura Minerva, București, 1986, p. 12.

8. Antim Ivireanul, *op. cit.*, p. 32-33.

să fac astăzi, pentru ca să împlinesc lauda prăznuirii lor... Dară ce cuvânt vrednic va putea să aducă mintea mea cea proastă și neștiința învățaturii mele, ca să poată mări, după cum să cade vredniciilor lor cele mari? ...Mă tem că mă voi osândi...⁹.

Specificul acestor formulări denotă capacitatea celui ce le rostește de a cugeta la lucrurile înalte ale firii omenești. Gândirea transcende preocupările trupești, socotindu-le nedemne în comparație cu cele duhovnicești. Sfântul nu doar pătrunde tainele mari ale vieții, ci le împlinește pentru o cauză nobilă, săvârșind fapte de urmat și lucruri mărețe pentru neam, țară și Biserică. Printre acestea, observăm că Antim nu este omul fără iscusință și care nu ar avea cu ce să se laude, ci având virtuți, fiind în stare să perceapă taina gândului evanghelic și înalta cugetare, nu se mândrește cu ele, dar se smerește pe sine. Astfel ține trează starea firească a minții și exprimă prudență, încât să poată vedea viclesugurile răuvoitorilor văzuți și nevăzuți, pentru a fi stăpân pe sine și a lăsa ca harul dumnezeiesc să-i lucreze rânduiala vieții.

În *Cuvântul de învățătură la Duminica lăsatului sec de brânză și Cazania la Sfântul Nicolae*, precum și în testamentul său din 1716¹⁰, se înalță o altă ipostază a mitropolitului – *chipul omului milostiv*. Stilul în care prezintă Antim virtutea milosteniei arată mișcarea ei în cuvânt și faptă, deoarece gândul său este unul de atitudine, chemare și dintr-o anumită cauză. Astfel, mitropolitul zice: „Cu milostenia să îmblânzim pre Dumnezeu...”, arată cauză milei, „...dând cu dragoste milă”, exclamă îndemn la faptă, „...din agonisitele noastre cele drepte, lipsiților, săracilor, streinilor, bolnavilor și celor ce sunt întru închisori”¹¹, manifestă poziție. Aceleași idei, dar cu mai multe amănunte structurează subiectul milosteniei într-o altă predică tot în *Duminica lăsatului sec de brânză*. Mai întâi concretizează că oricine poate face milostenie pentru că ea este de mai multe feluri: „de vei îndemna pre cineva să facă vreun bine, milostenie iaste; de vei sfătui pre cineva la lucrurile

9. *Ibidem*, p.58.

10. Ion Vicovan, *Preocupările filantropice ale Mitropolitului Antim Ivireanul*, în „Analele Științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași” (serie nouă), Teologie, tomul VII, Ed. Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2002, p. 195-196.

11. Antim Ivireanul, *op. cit.*, p. 41.

sufletești, milostenie iaste; de vei mângâie inima vreunui scârbit cu cuvinte, milostenie iaste...¹², apoi, în *Cazania la Sfântul Nicolae*, subliniază condițiile în care trebuie săvârșită milostenia – să fie făcută în mod tainic, cu smerenie, și nu în public, în văzul altora, pentru a fi lăudați. Cu alte cuvinte, Antim condamnă milostenia (ca toate faptele bune, în general) săvârșită în mod fățarnic¹³.

Aceste învățături duhovnicești sunt însoțite și cu bogate fapte de caritate. Ion Vicovan în publicația *Preocupările filantropice ale Mitropolitului Antim Ivireanul*¹⁴ analizează detaliat testamentul Sfântului, care se numea: *Învățături pentru așezământul cinstitei mânăstiri a Tuturor Sfinților, adecă Capete 32, întru carele se cuprinde toată chiverniseala mânăstirii și rânduiala milelor ce s-au hotărât să se facă pe an la săraci și la lipsiți din venitul casei*¹⁵. Aici părintele Vicovan evidențiază câteva capete cu privire la săraci și lipsiți, iar noi redăm o secvență din ea. Astfel, în capitolul 6 rânduia să se întrețină în școală, din patru în patru ani, câte trei copii săraci „dornici să învețe carte”, între 10 și 15 ani, cărora să li se dea șase bani pe zi pentru mâncare și îmbrăcăminte de Paști. În capitolele 7-11 stabilea ca mânăstirea să dea 300 de taleri pentru îngroparea oamenilor săraci, să ajute cu bani, în fiecare zi de sâmbătă și duminică, pe cei din temniță, să cumpere haine la câte trei oameni săraci și la trei fete sărace în fiecare an la Joia Paștilor (observăm aceeași tradiție menționată și mai sus, anume de a face milostenie în această zi), să dea câte 15 taleri, în fiecare an, pentru măritatul unei fete sărace, să întrețină, pe rând, câte trei zile, pe „trei străini dintr-altă țară când s-ar întâmpla să vie aici în țară pentru milă”. Capitolul 22 al aceluiași așezământ statornicea pentru egumen și pentru preoții Mânăstirii „Tuturor Sfinților” să „cerceteze pe cei bolnavi, inclusiv pe țigani, de vreme ce sunt și

12. *Ibidem*, p. 103.

13. *Ibidem*, p. 50-58.

14. Ion Vicovan, *op. cit.*, p. 191-197.

15. *Învățături pentru așezământul cinstitei mânăstiri a Tuturor Sfinților, adecă Capete 32, întru carele se cuprinde toată chiverniseala mânăstirii și rânduiala milelor ce s-au hotărât să se facă pe an la săraci și la lipsiți din venitul casei* (cf. pr. prof. dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. II, Ed. Trinitas, Iași, 2006, p. 154- 55).

ei botezați în numele Sfintei Troițe și sunt creștini ca și noi“. Importantă este și prevederea capitolului 31, care hotăra ca, „în cazul înmulțirii veniturilor mănăstirii, să se îndoiască și această rânduială a milosteniei ce s-au hotărât să se dea la săraci și la altele câte scriem într-aceaste capete“¹⁶. Prin acestea observăm că Antim este mișcat de dispoziția sufletească iubitoare de cei aflați în necazuri și plini de tristețe. Starea Sfântului nu este doar una teoretică, prin vorbe și îndemnuri, ci una practică, arătând atitudinea și dinamismul *omului milostiv*.

Întâmplările ce au urmat bănuielilor și intrigilor țesute în jurul mitropolitului pe timpul domnitorilor Constantin Brâncoveanu și Nicolae Mavrocordat, precum și sfârșitul său tragic scot în evidență *portretul bărbăției morale*. Aceste evenimente îl arată deasupra circumstanțelor și întâmplărilor nefavorabile vieții sale, are o hotărâre de neclintit, nu cedează presiunii necazurilor care-l împresoară și este neabătut de la convingerile sale morale și duhovnicești. Pentru Antim, unicul etalon de apreciere a judecăților sale și unitatea de măsură cu care își apreciază faptele este voia lui Dumnezeu, iar încercările prin care a trecut nu au lezat înălțimea convingerilor sale duhovnicești. O imagine a curajului cu care își apăra ideile Antim Ivireanul, sugerată de Sfântul Nectarie de Eghina, îl personifică pe Antim Ivireanul: „Nici o ispită, fie morală, nu este în stare să-i clatine statornicia principiilor și convingerilor sale, nici o amenințare nu poate să-l înfricoșeze, nici o pierdere nu poate să-l facă să se răzgândească, spre a accepta o opinie aflată în contradicție cu principiile morale ale legii; nici un viciu nu reușește să-i învingă vigoarea morală a sufletului, bărbăția morală; aceasta îl conduce în arena virtuților, îl duce la martirul adevărului, ea îl înalță la desăvârșire... le deschide poarta Împărăției cerurilor. Cel care este curajos moral e nobil, iubitor de adevăr, sincer, cu suflet mare, neînfricat, îngăduitor, compătimitor și tolerant, răbdător și consecvent, mărinimos, devotat, liber, demn și plin de măreție. Nimic din ceea ce este neînsemnat nu poate să pătrundă în inima sa; îi respinge pe cei vicleni și-i lasă pe cei buni să se apropie de el, făcând bine tuturor; nesocotește răzburarea, răs-

16. Ion Vicovan, *op. cit.*, p. 195-196.

plătirea răului cu rău și ținerea de minte a răului; n-are în minte decât binele și lucrează în slujba legii lui Dumnezeu¹⁷.

Putem menționa și alte virtuți pe care Sfântul Antim Ivireanul le manifesta în *Didahiile* sale. Astfel, ierarhul este *cinstit, fără viclenie și hulă* „aici, în țară, n-am venit de voia mea... nici mănăstirea Sneagovului o am luat-o cu de-a sila¹⁸. „ Mitropolia n-am luat-o cu sila, nici cu mite, nici cu rugăciuni¹⁹. „ ...mie nu mi se cuvine, ca unui arhireu, să grăiesc pe nimenea de rău, nici să pârăsc...²⁰. În alt loc, observăm *hărnicia și sângrința* sa. „Ce am lucrat și acolo... din osteneala și sudoarea feții mele... am pus osteneli peste osteneli întru toate și am trudit din zi din noapte să înmulțesc talantul Domnului, pentru ca să nu mă număr în rândul leneșii slugi²¹. Iar în *Învățătură Bisericească* se constată *iubirea sa jertfelnică* față de credincioși izvorâtă din înalta *conștiință a răspunderii pastorale*. „La aceasta stepână înaltă a / arhieriei, întru carea au vrut dumnezeescul dar să ne sue, grija cea mai mare și mai aleasă ce avem, nu iaste alta fără numai chivernisirea besericii și spăseniia sufletelor oilor noastre celor cuvântătoare, pentru carele avem datorie să priveghem zioa și noaptea, că avem să dăm seama, după cum zice Pavel apostolul; și după asemănarea începătoriului păstorilor Iisus Hristos, carele ș-au pus sufletul pentru noi să ne dăm și noi viața pentru paza turmei noastre²².

Încercarea de a schița portretul moral al Mitropolitului Antim Ivireanul nu este una exhaustivă. Înălțările duhovnicești ale omului sunt nemărginite și, deseori, tainice pentru ceilalți. Putem cunoaște doar o latură a persoanei sale și aceasta rezultată din evenimentele și relațiile care l-au marcat, ca și pe contemporani și viitoarele generații. Întâlnirea cu Sfântul Antim Ivireanul prin *Didahiile* sale oferă identificarea verticalității faptelor care corespund potențialului unui Om. Vedem permanenta tendință de a scoate credinciosul din starea tensionată

17. Sfântul Nectarie de Eghina, *Cunoaște-te pe tine însuși sau Despre virtute*. Ed. Sophia/Metafrază, București, 2012, p. 276-277.

18. Antim Ivireanul, *op. cit.*, p. 217.

19. *Ibidem*, p. 218.

20. *Ibidem*, p. 219.

21. *Ibidem*, p. 218.

22. *Ibidem*, p. 229.

de incertitudine, din obiceiurile stricate ale neamului, prin sugerarea Adevărului moral. Totodată observăm dorința ierarhului de a sparge tiparele clasice de atitudine dintre dascăl-ucenic, păstor-credincios prin discursuri ce debutează vizând subiecte stringente din multiplele probleme ale omului. Poziția Mitropolitului față de celălalt rezultă nu din fapta persoanei, ci din potențialul acesteia, devenind astfel un model viu pentru tinerele generații ale neamului nostru.